

VIZI LÁSZLÓ TAMÁS:

„Kövess példajokat vitéz eleidnek...”

A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye inszurrekciós szerepére

Székesfehérvár, Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2014. 300. p.

A 18–19. század fordulójával foglalkozó magyar történetírás által máig sokat vitatott, ellentmondásokkal terhelt eseményének, a századforduló nemesi felkeléseinek Fejér vármegyei feldolgozására és összegzésére vállalkozott 2014 őszén megjelent könyvében Vizi László Tamás, a Kodolányi János Főiskola Nemzetközi Tanulmányok és Történelem Intézeti Tanszék főiskolai tanára. A szerző ezirányú, évtizedes tudományos érdeklődését, konferencia-előadásait és a témakörben megjelent publikációit ismerve már a könyv kézbevétele előtt biztosak lehettünk abban, hogy kiterjedt forrásadatbázis és szakirodalom feldolgozásával szakszerű, és értő feldolgozást kapjuk kézhez a magyar történelem egyik legellentmondásosabb nemesi intézményének, az inszurrekciónak.¹

A magyar nemesi hagyományban majd évezredes múltra visszatekintő, országosan is szabályozott szinten már az Aranybullában megragadható, fénykorát azonban a középkorban élő, és a történelem előrehaladtával folyamatosan változó, törvények sorával szabályozott nemesi felkelés a reformkorig, a modern polgári Magyarország kialakulásáig szerves részét képezte az ország védelmi rendszerének, hadszerzetének.

Mindenképpen fontos, hiánypótló műnek tekinthető tehát Vizi László Tamás könyve, hiszen a téma tárgyyszerű és objektív feldolgozására a kellő történelmi távlat hiányában és érzelmi-politikai elfogódottság okán egészen napjainkig nem került sor, nem lehetett a témát az aktuálpolitikai értelmezések mocsarából kiemelni. Az inszurrekció adta témák feldolgozása ugyan a dualizmus korában kezdetét vette, de a korai publikációk inkább hadtörténeti jellegűek voltak, a katonai események, vagy részterületek bemutatására vállalkoztak, a múlt század első évtizedének historizáló hangulatában született, ugyanakkor alapos forrásfeltáráson alapuló feldolgozásainak többségét pedig a nemesi intézmények iránti túlzott elfogultság, a kritika hiánya jellemezte. A Horthy-korszak történelemfelfogása ugyan némi pozitív változást hozott, és megkezdődött az inszurrekció hadtörténeti alaposágú, szaktudományos feldolgozása, de e munkák sem álltak össze szintézissé, a második világháborút követő évtizedek ellenséges politikai légköre pedig már nem tette lehetővé e történeti összefoglalás megírását, sőt, reakciónak tekintette a háború előtti Magyarország minden intézményét, így az inszurrekciót is igyekezett a gúny tárgyává tenni, arról negatív és sematikus képet kialakítani. Mindezen nem sikerült oldani az 1970-es években megindult helytörténeti feldolgozásoknak, vagy a nemesi társadalomról kialakított kép árnyalása céljából az 1980-as években indult társadalomtudományi feldolgozásoknak sem, a politikai rendszerváltozásnak kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy elsősorban szakmai körökben megkezdődjön az inszurrekció ártértelezése. Ennek elvégzése azonban azon új történészgenerációnak a feladata - melynek tagja e kötet szerzője is - amely a 2000-es években meghozta az áttörést, és a nemesi felkelés kutatását új típusú, kritikai nézőpontba helyezték, megkezdték a hazai és külföldi források feltárását, a hagyományos történettudományi módszerek mellett az új társadalomtudományi módszerek alkalmazását, és az eredmények újraértelmezését.

¹ A nemesi felkelés latin neve *insurrectio*, de mivel a szerző művében a magyar megnevezést használja, ehhez igazodunk.

Az új megközelítésnek megfelelően, és annak ellenére, hogy a szerző jelen munkájában e roppant témának egy jól körülhatárolt szegmensére, az 1792-1815 között zajló „francia háborúk”, azaz a Habsburg dinasztia és országai által a forradalmi és napóleoni Franciaország elleni folytatott háborúk idején megvalósult inszurrekcióra összpontosít (ezen belül is Fejér vármegye és Székesfehérvár szerepére), a könyv első három fejezetében kiváló, és alapos szakirodalmi összefoglalást kapunk a kor politikai, demográfiai, társadalmi és gazdasági viszonyairól, valamint a századforduló és a napóleoni háborúk időszakának jellemző, legfontosabb kérdéseiről.

Az új elemző módszer szükségessé teszi, hogy a szerző értő áttekintésében megismerkedjünk, sőt átfogó képet kapjunk a korabeli Magyarország politikai, társadalmi, demográfiai és katonai viszonyairól. A Fejér vármegye történetéről szóló, és Székesfehérvár a törökök kiűzését követő történetéről szóló fejezetekben Vizi László Tamás tanúságát adja a témára vonatkozó helytörténeti szakirodalom és forrásanyag teljességre törekvő ismeretének, a barokk polgárváros születéséről szóló alfejezetben pedig, lokálpatriótaként, a téma iránt érdeklődő olvasó számára érdekes kitérőt tesz Székesfehérvár építészettörténeti és művelődéstörténeti kuriózumaira is.

A téma bevezetésére szolgáló fejezeteket követően, de még a fő téma előtt egy közel harminc oldal terjedelmű, hadtörténeti áttekintést kapunk a 4. fejezetben a Habsburg Birodalom és Franciaország között a jelzett időszakban zajló háborúról, feldolgozva a francia forradalom nemzetközi és hazai fogadtatását, a háborúk alatt a Habsburg Birodalomban és a Magyar Szent Korona országaiban bekövetkező területi változásokat. Külön alfejezetet szentel a mű az osztrák és magyar katonai erőfeszítések prezentálásának, a Magyar Királyság területén történt hadi eseményeknek, ezen belül is kiemelten az 1805-ös és 1809-es év eseményeinek, összegezve a témára vonatkozó hadtörténeti szakirodalmat, felhasználva a Domanovszky Sándor által monumentális forráskiadásában kiadott nádori iratanyagot és az inszurrekcióra vonatkozó törvénycikkeket.

Az alapos témába, és politikai-társadalmi-katonai kontextusba való helyezés után, a 91. oldaltól tér rá a szerző művének fő témájára, a nemesi felkelés történetének feldolgozására. Az 5. és a 6. fejezetben a jogtörténeti feldolgozások, források és vonatkozó törvények citálásával és elemzésével végigvezeti az olvasót az Aranybulla kiadásától a napóleoni háborúkig a nemesség több évszázadra visszanyúló honvédelmi kötelezettségének intézményének, az inszurrekciónak a történetén. A fejezet kiemelt jelentősége, hogy rendszerbe foglalja és szintetizálja azt az intézményesülési folyamatot, amely az évszázadok során törvényi módosítások tucatjait élte át az ország mindenkori külpolitikai és katonai helyzetének megfelelően, és amelynek köszönhetően a nemesség számára az ország védelme érdekében vállalt katonai kötelezettség, a vérrel való adózás egészen a 19. század közepéig a feudális előjogok alapjául, illetve arra való hivatkozási alapul szolgált, és biztosította az adófizetés alóli mentességet.

A könyv 7. fejezetétől érünk a legizgalmasabb és legértékesebb részekhez, amikor Vizi László Tamás a makró szinten zajló folyamatokat mikro szinten vizsgálja, a nemesi felkelés Fejér vármegyei és székesfehérvári történetét dolgozva fel, és ehhez a megszokott és alapos szakirodalmi és publikált forrásanyag ismeretén túl impozáns mennyiségű primer forrást von be, úgymint a Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltárában található Tanácsülési jegyzőkönyveket, a Hadtörténeti Levéltárban őrzött A magyar nemesi insurrectio iratait, valamint a Fejér Megyei Levéltárban fellelt Nemesi közgyűlések jegyzőkönyveit, és a Fejér Vármegyei Insurrectió Bizottság iratait.

Az 1797-es, 1800-1801-es, 1805-ös és 1809-es megyei inszurrekciós részvételek, előkészületek és a szervezőmunka forrásokból történő és minden technika részletre kiterjedő bemutatásából a korábban említett ideológiai sémáktól mentes, tárgyyszerű, objektív, a

nemzetközi és hazai politikai-katonai folyamatokba ágyazott képet kaphatunk arról, milyen terheket és feladatokat rótt a felkelés a vármegyei és városi adminisztrációra, valamint a fegyveres előkészületekben résztvevőkre. S nem hallgatja el a feldolgozás a város és a vármegye nem nemesi lakosságának hozzáállását, és azokat az inszurrekciónak vagy 1809-ben a francia megszállásnak köszönhető közbiztonsági és gazdasági problémákat sem, melyeket „háterszágként” el kellett viselniük. Természetesen a részletes statisztikai adatso-roknak és összevetéseknek köszönhetően képet kapunk arról is, milyen gazdasági és társadalmi hatásai voltak az inszurrekciónak a vármegye és a város vonatkozásában. A szerzőnek még arra is marad ideje, hogy mindezek mellett a nemesi felkelés hétköznapjait, a közhangulatot is érzékeltesse, és ehhez érdekes művelődéstörténeti adalékokat is adjon, pl. Berzsenyi Dánielnek a szombathelyi inszurgens táborból keltezett verseinek elemzésbe történő bevonásával.

A 10. fejezetben pedig részletes leírást kapunk nem csak az 1809-es év hadi eseményei-ről, köztük kiemelten a győri ütközetről, hanem a hadmozdulatokban részt vett Fejér vármegyei nemesi hadak ténykedéséről és a harcokat követő helyreállítási munkákról és jótékony-sági mozgalmakról is. A szerző e fejezetben vonja le a konklúziót, és adja a nemesi felkelés értékelését, az 1809-es utolsó inszurrekció utólagos politikai megítéléseit elemez-ve és azoktól az intézményt megtisztítva. Értékelésében igyekszik rámutatni a bécsi udvar azon katonai és politikai érdekeire, amelyek miatt, és a korábbi fejezetekben bemutatott tények ellenére, tudatosan tudott negatív képet kialakítani és fenntartani a nemesi felkelés intézményéről, megakadályozva annak további fenntartását, illetve mindennemű reformját és modernizálását. A bemutatott lejárató kampány egyszerre akadályozta meg egy esetle-ges modern magyar haderő kialakulását az ősi intézmény újabb átalakításával, valamint céltáblát is adott a nemesi felkelés hatalmas anyagi és katonai erőfeszítéseiről gyorsan elfeledkező, a nemesi kiváltságokat következetesen bíráló reformkori politikai elit számá-ra, akik e feudális eredetű mozgalmat nem vállalhatták fel.

Tárgyszerű értékelésében a szerző, nem védve a védhetlent, természetesen kiemeli az inszurrekciós haderő modern európai haderőkkel szembeni elmaradottságát, azonban érde-kes gondolatot vett fel azzal kapcsolatban, amennyiben a 18-19. századi nemesi felkelések jelentőségét már nem elsősorban a harci cselekményekben látja. Inkább abban a kötetében részletesen bemutatott szervezőmunkában látatja az események jelentőségét, amelyet a József nádor vezetett inszurrekciós vezérkar irányítása mellett a vármegyék és a szabad királyi városok végeztek, és amelyek a folyamatos döntési helyzetek miatt szinte naponta ülésező bizottságokat, tanácsokat, és közgyűléseket eredményeztek, és az adminisztrációt is képessé tették megfelelni a szakszerű és gyors végrehajtás követelményeinek.

*Dr. PhD Döbör András történész, adjunktus
Szegedi Tudományegyetem
Juhász Gyula Pedagógusképző Kar*